

Katarzyna Materny

Dorosłość i niepełnosprawność – doświadczenia autobiograficzne w narracjach : poszukiwania badawcze

---

Niepełnosprawność nr 2, 7-11

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Katarzyna Materny

Dorosłość i niepełnosprawność – doświadczenia autobiograficzne w narracjach. Poszukiwania badawcze

Złożoność ludzkiego działania z pewnością przekracza możliwości poznawcze jednej dyscypliny, tym bardziej przekracza możliwości jednej techniki badawczej. Nie rosząc sobie pretensji do pełnego ukazania tego skomplikowanego zjawiska, warto podkreślić dwa fundamentalne jego wymiary (biograficzny i interakcyjny), bez uwzględnienia których nie tylko nie jesteśmy w stanie zrozumieć człowieka jako istoty posiadającej biograficzny plan działania oraz interakcyjnych konsekwencji owego planu, ale również nie jesteśmy w stanie formułować praktycznych czy choćby diagnostycznych wniosków.

M. Granosik

Dorosłość i niepełnosprawność, a może po prostu pytanie o los człowieka, o jego codzienne przeżycia, doświadczenia i sposoby reakcji na nie – to pole badawcze, które próbuję zgłębiać, odwołując się do narracji osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną. W swoich poszukiwaniach badawczych wykorzystuję badania autobiograficzne, które jak sądzę stwarzają niepowtarzalną szansę na to, aby spojrzeć na osobę z jej własnej, subiektywnej perspektywy – nie tylko w kontekście prywatnej historii życia, którą ona tworzy – ale także, a może przede wszystkim – swoistej autoprezentacji, która w czasie tej opowieści powstaje. Autonarracje bowiem to nie tylko proste relacje opisujące życie moich interlokutorów, ale też obraz tego jak interpretują oni zapamiętane fakty i towarzyszące im emocje, zapis aktywnego budowania przez te osoby własnej tożsamości.

Zatem zrozumienie sensu zawartego w autonarracjach, przesłań, jakie konstruują badane przeze mnie osoby – to jeden z celów, jaki stawiam w prowadzonych przez siebie badaniach. Pomocne dla realizacji tego celu może być przyjęcie założenia, że osobowość można analizować na trzech poziomach:

- cech, które są w znacznym stopniu wrodzone i odpowiedzialne za ogólne tendencje behawioralne, zaznaczające się w różnych sytuacjach oraz względnie trwale na przestrzeni życia;

- na poziomie charakterystycznego stylu adaptacji – sposobu zmagania się i podejmowania wyzwań;
- na poziomie koncepcji siebie i narracyjnie określonej tożsamości, czyli opowiedanej historii o sobie samym, o wydarzeniach życiowych i własnej relacji ze światem (por. Oleś, 2004, s. 197).

Analiza autonarracji zdecydowanie dotyczy poziomu trzeciego. Odnosi się ona, bowiem do świata jednostkowych znaczeń nadawanych życiu przez opowiadającą swoją historię osoby. Umożliwia więc zapoznawanie się i porównywanie tematów stanowiących wątek przewodni poszczególnych autonarracji, odkrywanie sensów, jakie nadają swoim doświadczeniom moi rozmówcy, zaprezentowanie też tego, w jakim stopniu panują oni nad swoim życiem. Taka analiza sprzyja zatem temu, by móc odkrywać osoby w kontekście wielu faktów składających się na swoiście komponowaną przez nie historię własnego życia, poznawać fenomeny indywidualnego doświadczenia i działania ujawniane przez poszczególne osoby w ich autoprezentacjach.

Interesuje mnie w nich szczególnie wymiar tzw. Ja intencjonalnego, a zatem tego, co wiąże się z selekcjonowaniem, ocenianiem, porządkowaniem i integrowaniem doświadczeń – to drugi poziom poznawania osobowości. W swoich poszukiwaniach badawczych chcę się skupiać na motywacjach, jak i charakterystycznym dla danej osoby stylu adaptacji do sytuacji trudnych, sytuacji krytycznych, na tym, w jaki sposób zмага się ona z autobiograficznymi punktami krytycznymi w rozwoju tożsamości. Warto w tym miejscu wyjaśnić, iż postrzegam te sytuacje, używając terminologii C. Jaspersa (1990), jako sytuacje graniczne, sytuacje o charakterze transgresyjnym, które mogą stwarzać niepowtarzalne warunki do samopoznania, do aktualizowania drzemających w nas sił i możliwości, uruchamiania naszego wewnętrznego potencjału.

Autonarracja to bardzo interesujący i złożony przedmiot badań, jej analiza pozwala bowiem dotknąć, obserwować osobę w myśleniu, działaniu, w uczuciach, pozwala na poznanie tej osoby z jej subiektywnej perspektywy, poznanie świata takim, jakim go widzi twórca, czyli podmiot tej narracji. Umożliwia rekonstrukcję tożsamości podmiotu, odsłania też świat wartości oraz zakres i znaczenie kontekstu społecznego istotnego w procesie jej formowania.

Na znaczenie kontekstu społecznego w biografii zwraca m.in. uwagę M. Granosik (2005), który podkreśla, że tym, co spaja indywidualną biografię i społeczne otoczenie, jest właśnie tożsamość. Budowane przez jednostkę przekonanie o tym, kim jestem dla siebie oraz kim jestem i kim chcę być dla innych to jej podstawa. Autor ten, powołując się na Z. Krasnodębskiego, wyjaśnia, że: *wszelkie poznanie jest zapośredniczone, tzn. o tym, kim jesteśmy, co jest dla nas ważne zazwyczaj dowiadujemy się od innych lub opinia innych ma na tę wiedzę znaczący wpływ* (Granosik, tamże, s. 356). Zatem zarówno tożsamość, jak i biografia to, mimo przejawów dążenia do włas-

nej niepowtarzalności i wolności, produkt społecznych interakcji, efekt oddziaływań środowiskowych, chęci zaspokojenia podstawowej potrzeby uznania społecznego.

Analizując to stanowisko, nie sposób nie dostrzec, iż osoba, która konstruuje własną tożsamość, doświadczając może ambiwalencji wynikającej z tego, iż nie jest ona w stanie połączyć tych sprzecznych ze sobą potrzeb. Dochodzi tu bowiem do spotkania trzech różnych wartości: wolności, potrzeby uznania i akceptacji oraz bezpieczeństwa - tych wartości, które najczęściej w codziennym życiu nie dają się ze sobą pogodzić. Świadomość tego faktu implikować może pytania o sens i możliwość społecznego wsparcia, jakiego można by czy też należałoby udzielać młodym osobom z niepełnosprawnością intelektualną, wkraczającym w tzw. dorosłe życie. Tym bardziej iż świat współczesny, na co zwraca uwagę S. Krzychała, zauroczony obecnie ideą wolności i indywidualizmu porzuca tradycyjne wzorce regulacji życia podporządkowujące jednostkową biografię takim *bastionom poczucia bezpieczeństwa*, jakimi do tej pory były wyraźnie określone normy i wzory zachowań na rzecz relatywizacji wartości, braku wyraźnych wzorców działania: *Młode pokolenie wzrasta w warunkach permanentnej destabilizacji kulturowej i aksjologicznej, która nie sprzyja przyjmowaniu stabilnych i koherentnych samookreśleń* (2007, s. 228). Zagadnienie kierowania własnym życiem, troska o siebie nie jest też już przedmiotem kształcenia – zakłada się, iż jest to wiedza powszechna, niewymagająca instytucjonalnej nauki. W epoce lansowanego indywidualizmu każdy więc sam może i powinien projektować własne życie.

Dla młodych osób z niepełnosprawnością intelektualną brak takich wyraźnych drogowskazów, ale też trudności z odnajdywaniem sensu w tym tak skomplikowanym świecie, mogą rodzić niepewność własnej pozycji, poczucie zagubienia, poczucie braku wpływu na własne życie. Życie w tzw. płynnej nowoczesności w wartkim i nieprzewidywalnym środowisku wymusza zatem dążenie do tożsamości konsekwentnie niedookreślonej i w istocie niemożliwej do określenia. Podstawy, na których młodzież mogłaby opierać swoje plany życiowe są niepewne – podobnie jak jej przyszłość. Dlatego też na co dzień balansując pomiędzy zaspokojeniem potrzeby indywidualnej autonomii a poczuciem bezpieczeństwa, doświadczając ona może paradoksu niespełnienia.

Widać to w analizowanych przeze mnie narracjach. Młode osoby z niepełnosprawnością intelektualną, opowiadając o swoim życiu, skupiają się na tych doświadczeniach autobiograficznych, które można by uznać za istotne, krytyczne w rozwoju ich tożsamości. Tematy, które poruszają to: ryzyko, śmierć, choroba, walka o siebie, przyjaźń, miłość, rodzina, szkoła i praca zawodowa. Opisywane przez nie przeżycia oscylują wokół potrzeby akceptacji i więzi, poznawania własnych możliwości, walki o niezależność, doświadczania zagubienia, cierpienia, bezradności i lęku. W swoich autoprezentacjach wyraźnie pokazują one, że to,

czego im najbardziej brakuje, co stanowi dla nich największy dyskomfort, to brak uznania i społecznej akceptacji. Przenosi się to na manifestowane w ich opowieściach poczucie niskiej wartości i poczucie ograniczonego sprawstwa społecznego.

Bardzo często ujawniane w narracjach negatywne doświadczenia są opisywane przez młodzież jako centralne, to one stanowią punkt wyjścia ich opowieści o przeżywaniu trudności, zmaganiu się z czymś, co nieuchronne i często zaskakujące, a co zmusza do wyraźnego ustosunkowania się. Co ciekawe, w swoich narracjach młodzież nie tylko opisuje siebie i swoje życie, sytuacje, jakich, na co dzień doświadcza, ale też, co być może zaskakuje, podejmuje nad nimi refleksję, prezentując swój do nich komentarz. Wyraźnie też poszukuje ona odpowiedzi na podstawowe pytania dotyczące tego, kim jestem? Jaki jest świat? Jakie w nim miejsce zajmuję?

Z analizowanych przeze mnie do tej pory narracji wyłaniają się cztery zasadnicze wymiary, w których mieszczą się poszczególne doświadczenia związane z budowaniem tożsamości, systemem wartości badanych osób, ich sposobem życia. Te podstawowe wymiary to:

- doznawanie – działanie,
- pasywność – aktywność,
- konsolidacja – rozproszenie,
- poczucie sprawstwa – ograniczenie.

Wymiary te odzwierciedlają egzystencjalne doświadczenia moich rozmówców i w jakimś sensie odpowiadają ich indywidualnemu poczuciu tego, co ich określa, do czego dążą, ale też i tego, przez co sami są określani.

Podsumowując moje rozważania chciałabym jeszcze raz podkreślić, iż poznanie osób w sytuacjach, w których one działają, czy też bywają pasywne, w których wyznaczają sobie cele, oceniają i wartościują, to bardzo pasjonujące zadanie. Wymaga ono jednak świadomości tego, iż indywidualna biografia, będąca odbiciem indywidualnego biegu życia *jest też odzwierciedleniem społecznych możliwości i społecznych barier, które to zostały/nie zostały wykorzystane lub przezwyciężone przez konkretną osobę dzięki jej determinacji lub szczęśliwemu zbiegowi okoliczności* (Urbaniak-Zajac, 2005, s. 118). Refleksja zatem, którą podejmujemy, odnosząc się do poszczególnych autoprezentacji, powinna obejmować namysł nie tylko nad tym, jak ludzie rozumieją określone zdarzenia i jak sobie z nimi radzą, ale też namysł nad uwarunkowaniami sytuacyjnymi, nad tym, na ile otoczenie społeczne przygotowuje te osoby do zmagania się z rzeczywistością, do podejmowania codziennych wyzwań. Ważne jest tu dostrzeganie obu planów ludzkiej egzystencji – tego jednostkowego, jak i wspólnotowego. Podążając tym tropem, warto zacytować na koniec zdanie dwu autorek M. Dziemianowicz i E. Kurantowicz, które podkreślają, iż *to podwójne poznanie jednostkowego losu oraz społecznych uwarunkowań zarówno opisywanych zdarzeń, jak i ich interpretacji wydaje się ogromną wartością badań biogra-*

ficznych (2005, s. 109). Badania biograficzne pozwalają bowiem pedagogom na uświadomienie sobie znaczenia szerokiego spojrzenia na całościowy sens podejmowanych przez nich działań, mogą też ich zachęcać do stawiania pytań o sens i kierunki wychowania.

Materiał, który tu prezentuję, stanowi tylko wstępną próbę mierzenia się z rzeczywistością narracji. Moje badania trwają. Stawiam sobie kolejne pytania, mierząc się z zadaniem, które sobie postawiłam – zbliżenia się do sposobu postzegania i rozumienia świata przez osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną.

Bibliografia

- Dziemianowicz M., Kurantowicz E. (2005), *Filozoficzne inspiracje dla pedagogicznych badań biograficznych (dwugłos badawczy)*, [w:] Dehnel P., Gutkowski P. (red.), *Filozofia a pedagogika. Studia i szkice*, Wyd. Naukowe DSWE, Wrocław
- Granosik M. (2005), *Badania biograficzne i obserwacja uczestnicząca – w stronę zintegrowanego podejścia badawczego*, [w:] Koczanowicz L., Nahirny R., Włodarczyk R., *Narracje – (Auto)biografia – Etyka*, Wyd. Nauk. DSW, Wrocław
- Jaspers K. (1990), *Filozofia egzystencji*, PIW, Warszawa
- Krzychała S. (2007), *Ryzyko własnego życia. Indywidualizacja w późnej nowoczesności*, Wyd. Nauk. DSWE, Wrocław
- Oleś P. (2004), *Konstruowanie autonarracji – refleksja teoretyczna*, [w:] Dryll E., Cierpka A. (red.), *Narracja. Koncepcje i badania psychologiczne*, Instytut Psychologii PAN, Warszawa
- Urbaniak-Zajac D. (2005), *Pedagogiczna perspektywa w badaniach narracyjno-biograficznych*, [w:] Koczanowicz L., Nahirny R., Włodarczyk R. (red.), *Narracje – (Auto)biografia – Etyka*, Wyd. Nauk. DSW, Wrocław

Adulthood and disability

The autobiographical experiences in narrations

In the article, the author reflects on researching autobiographical experiences shared by individuals with mild intellectual disability in their narrations on their lives. The text is an attempt to underline the questions discovered during the efforts to study the subjective reality of those researched and ways of creating it. The reflections presented in the article refer to the integrative model of studying personality and concentrate on the various levels of its cognition which eventually results in generating a frame for the author's own research interests.